

hbo-bachelor International Food & Agribusiness HAS Hogeschool Den Bosch

20 februari 2013

NVAO beperkte Toets nieuwe opleiding

Paneladvies

1	Samenvattend advies	3
2	Werkwijze panel	5
3	Beschrijving van de opleiding	6
3.1	Algemeen	6
3.2	Profiel instelling	6
3.3	Profiel opleiding	6
4	Opleidingsbeoordeling	7
4.1	Beoogde eindkwalificaties	7
4.2	Onderwijsleeromgeving	10
4.3	Toetsing	18
4.4	Afstudeergarantie en financiële voorzieningen	20
4.5	Algemene conclusie over de kwaliteit van de opleiding	20
4.6	Aanbevelingen	21
5	Overzicht oordelen	22
	Bijlage 1: Samenstelling panel	23
	Bijlage 2: Programma locatiebezoek	23
	Bijlage 3: Overzicht van bestudeerde documenten	26
	Bijlage 4: Lijst met afkortingen	28

1 Samenvattend advies

De nieuwe opleiding International Food & Agribusiness (IFA) van HAS Hogeschool in Den Bosch is gestart in september 2012 met 27, deels buitenlandse, studenten en een volledig Engelstalig programma. De context van IFA zijn de mondiale ontwikkelingen van het veranderende voedselpatroon als gevolg van verstedelijking en bevolkings- en welvaartsgroei, waardoor veel agrarische grondstoffen nodig zijn. IFA beoogt beroepsbeoefenaren op te leiden die, als werknemer of ondernemer, bijdragen aan de mondiale voedselzekerheid en de verduurzaming van de internationale agriketens. De opleiding is met name gericht op landen met opkomende economieën. Studenten worden breed opgeleid in crop production, animal production, food & health en biobased economy, en verdiepen zich in één van deze domeinen. Voor afgestudeerden met dit profiel is een groot draagvlak in het werkveld.

Het panel meent wel dat het beroepsprofiel meer verhelderd kan worden, waarbij het accent op breed gevormde afgestudeerden tot uitdrukking komt: mensen met een brede blik, die kennis hebben van de context en inzicht in internationale ketens en business, die kunnen samenwerken met specialisten en hebben leren nadenken over mogelijke problemen.

De opleiding onderscheidt acht competenties, die zijn ontwikkeld in samenspraak met vakdeskundigen en werkveldvertegenwoordigers en zijn getoetst aan relevante landelijke competentieprofielen. Het IFA-profiel is goed uitgewerkt door de koppeling aan beheersingsindicatoren en kennis-, vaardigheids- en houdingscomponenten. Het bachelorniveau komt in de beschrijving van de beheersingsindicatoren goed tot uitdrukking, met een onderscheid naar *compulsory level* (verplicht voor alle studenten) en *specialist level* (domeinkeuze). Het panel adviseert de Dublin descriptoren daarin te expliciteren.

Het propedeuseprogramma is qua leerdoelen consistent met het competentieprofiel en de aangeboden kennis is voldoende breed en van goed niveau. Het onderscheid tussen *compulsory level* en *specialist level* zou echter ook voor kennis aangebracht moeten worden. Het programma heeft een duidelijke opbouw van breed naar toenemende verdieping in een domein. Het toenemend niveau blijkt uit de gevraagde kennis en toepassingsvaardigheden. Ook wordt van studenten steeds meer zelfsturing gevraagd. Daaraan wordt aandacht besteed in de persoonlijke coaching en het traject Personal Skills Development, dat parallel loopt aan de modules. Ook de werkvormen, zoals probleemgestuurd onderwijs en projectonderwijs, stimuleren zelfsturing. De opleiding laat zien bij de werkvormen - en de werkwijze in het algemeen - rekening te houden met de culturele verscheidenheid van de studentengroep.

Het curriculum is sterk praktijkgericht. Dit blijkt uit het gebruik van cases, uitvoeren van projecten voor externe opdrachtgevers, stages, en de inzet van gastdocenten. Het leren functioneren in een internationale context heeft een prominente plaats in het curriculum: Engels als voertaal, aandacht voor taalontwikkeling Engels (en eventueel een tweede taal) en interculturele vaardigheden, excursies naar het buitenland, een studie in het buitenland in jaar 4 (optioneel) en de afstudeeropdracht voor een internationaal opererend bedrijf. Een bijzonderheid is de verplichting van een buitenlandsstage voor alle studenten van HAS Hogeschool. HAS-breed beleid is ook een betaald afstudeerproject met resultaatverplichting. Met deze onderdelen is binnen HAS Hogeschool al veel ervaring opgedaan, waarvan IFA kan profiteren bij de verdere ontwikkeling van het curriculum.

Het panel heeft een positieve indruk gekregen van de HAS-netwerken van kennisinstellingen, alumni en (internationale) bedrijven. Deze worden IFA-specifiek (met de nadruk op opkomende markten) aangevuld. De netwerken worden aantoonbaar benut voor blijvende afstemming van het competentieprofiel met vakdeskundigen en werkveld, werving van buitenlandse studenten, input voor het curriculum, cases en opdrachten, stages en afstudeerprojecten.

De meeste docenten participeren in externe opdrachten via HAS KennisTransfer en internationale projecten. In het IFA-team is daardoor veel praktijkervaring en internationale ervaring aanwezig. Ook de benodigde specialisaties zijn aanwezig in het team. Bijna alle IFA-docenten hebben een mastergraad. De docenten overleggen frequent met elkaar en staan open voor *good practices* van andere HAS-opleidingen bij de ontwikkeling van het curriculum.

De gehanteerde toetsvormen zijn gevarieerd en passen bij de leerdoelen en leeractiviteiten. IFA heeft als uitgangspunt dat elke module een element van individuele toetsing moet bevatten. Ook beoordelen studenten zichzelf en elkaar, wat past bij de beoogde ontwikkeling tot zelfsturing. Bij stages en afstuderen wordt de opdrachtgever bij de beoordeling betrokken. De beoordelingsformulieren die het panel heeft ingezien zijn goed uitgewerkt. De tentamens die het panel heeft bestudeerd, passen bij de onderwerpen die getoetst worden en zijn van voldoende niveau. Een aanbeveling is om de wijze van toetsen en beoordelen duidelijker voor studenten in de moduleboeken te omschrijven. Per september 2013 zal een nieuw toetsbeleid zijn geïmplementeerd. Dit zal de kwaliteit van toetsen en beoordelen beter borgen: door de verplichting van een toetsplan, toetsmatrijzen en het vier-ogen-principe.

Het panel concludeert dat IFA een aantrekkelijk profiel heeft dat breed gedragen wordt in het werkveld, met praktijkgerichtheid en internationale oriëntatie als sterke punten. Het IFA-team wordt door het panel zeer bekwaam geacht om het programma verder te ontwikkelen en uit te voeren. Het panel beoordeelt de kwaliteit van de opleiding op alle standaarden als voldoende. Daarmee is de kwaliteit van de opleiding voldoende.

Het panel adviseert de NVAO om positief te besluiten ten aanzien van de kwaliteit van de nieuwe opleiding hbo-bachelor International Food & Agribusiness van HAS Hogeschool, Den Bosch.

Den Haag, 20 februari 2013

Namens het panel ter beoordeling van de beperkte toets nieuwe opleiding hbo-bachelor International Food & Agribusiness van HAS Hogeschool, Den Bosch,

prof. dr. ir. Wim During
(voorzitter)

drs. José van Vonderen
(secretaris)

2 Werkwijze panel

De NVAO heeft een panel vastgesteld met de volgende samenstelling:

- Voorzitter: prof. dr. ir. Wim During, emeritus hoogleraar ondernemerschap, Universiteit Twente;

Leden:

- ir. Willem Fokkema, business developer en start-up manager voor bedrijven in Food, Feed en Life Sciences; manager kennistransfer Universiteit van Amsterdam;
- ir. Rob Van Deun, docent Voedingsmiddelentechnologie, KHKempen; adviseur bij internationale technische projecten en in de voedingsmiddelenindustrie;
- Student-lid: Lize Van Dyck, MSc, studente aan de Universiteit Wageningen.

Het panel werd bijgestaan door Anne Smit-Klijnstra MPhil, beleidsmedewerker NVAO en procescoördinator, en drs. José van Vonderen, secretaris.

Bij de toetsing heeft het panel het Beoordelingskader voor de beperkte Toets nieuwe opleiding van de NVAO (Stcrt. 2010, nr 21523) in acht genomen.

Het panel heeft zich aan de hand van de door de opleiding verstrekte documenten op de beoordeling voorbereid. Op 15 januari 2013 is het panel bij elkaar geweest. Tijdens deze bijeenkomst heeft het panel de eerste bevindingen besproken en nadere vragen geformuleerd voor de aanvrager. Een deel van deze vragen is vervolgens naar de aanvrager gestuurd met het verzoek de antwoorden op deze vragen, evenals een aantal aanvullende bijlagen, voorafgaand aan het locatiebezoek bij het panel aan te leveren. In bijlage 3 van dit paneladvies is een overzicht opgenomen van documenten die het panel heeft ontvangen. Ook de aanvullende informatie heeft het panel voorafgaand aan het locatiebezoek bestudeerd. Naar aanleiding van alle informatie zijn vraagpunten opgesteld voor het locatiebezoek.

Op 25 januari 2013 heeft het panel een locatiebezoek afgelegd. Tijdens dit bezoek is het panel in verschillende gespreksrondes van nadere informatie voorzien en zijn de vraagpunten aan de orde gesteld en in discussie gebracht. Het programma van het locatiebezoek is toegevoegd in bijlage 2. Na afloop van het locatiebezoek heeft het panel de bevindingen onderling besproken en vertaald naar voorlopige conclusies. De secretaris heeft op basis hiervan een conceptadvies opgesteld dat aan de panelleden is voorgelegd voor commentaar. Vervolgens heeft het panel dit concept van commentaar voorzien, waarna de definitieve tekst is vastgesteld. Uiteindelijk zijn aan de hand van de uitkomsten per standaard beargumenteerde oordelen per onderwerp en een eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding gegeven. Dit heeft geresulteerd in een definitief paneladvies aan de NVAO op 20 februari 2013.

3 Beschrijving van de opleiding

3.1 Algemeen

Instelling:	HAS Hogeschool
Opleiding:	hbo-bachelor International Food & Agribusiness
Variant:	voltijd
Afstudeerrichtingen:	Crop Production, Animal Production, Food & Health, Biobased Economy
Locatie:	's-Hertogenbosch
Studieomvang:	240 EC
Sector:	Landbouw en natuurlijke omgeving

3.2 Profiel instelling

HAS Hogeschool in Den Bosch verzorgt opleidingen in agro, food en leefomgeving. Haar missie is: 'de HAS bouwt aan een eigen, dragende rol in de vernieuwing van de kennisinfrastructuur van de sector, in Nederland, maar ook internationaal'.

De afgelopen jaren is het aanbod verbreed met opleidingen tot bioloog, voedingsmiddelentechnoloog, tuin- en landschapsmanager, milieukundige en food-designer. HAS Hogeschool is mede hierdoor sterk gegroeid: van circa 1500 studenten in 2007 naar 2400 in 2012. In september 2013 start een vestiging in Venlo met twee opleidingen.

Via HAS KennisTransfer voert de hogeschool jaarlijks zo'n 300 advies-, onderzoeks- en scholingstrajecten voor het bedrijfsleven uit. De meeste docenten participeren in deze trajecten als onderzoeker, adviseur of cursusleider.

Eigen, actieve kennisontwikkeling heeft HAS Hogeschool in 2011 tot speerpunt benoemd. Momenteel heeft de hogeschool tien lectoraten. De ambitie voor 2018 is: verdere groei, doorontwikkeling van de eigen toegepaste onderzoeksagenda, versterkte aandacht voor non-food toepassingen uit agro, en het starten van een aantal masteropleidingen.

3.3 Profiel opleiding

International Food & Agribusiness (IFA) is een nieuwe opleiding die nog niet in Nederland bestaat. IFA beoogt beroepsbeoefenaren op te leiden die, als werknemer of ondernemer, bijdragen aan de mondiale voedselzekerheid en de verduurzaming van de internationale agriketens. De opleiding is met name gericht op landen met opkomende economieën. Studenten worden breed opgeleid in crop production, animal production, food & health en biobased economy (non-food toepassingen), en verdiepen zich in één van deze domeinen. De opleiding is gestart in september 2012 met 27, deels buitenlandse, studenten en een volledig Engelstalig programma.

4 Opleidingsbeoordeling

Van toepassing is het Beoordelingskader voor de beperkte Toets nieuwe opleiding van de NVAO (Stcrt. 2010, nr 21523).

Dit kader wordt gebruikt als de instelling beschikt over een positief oordeel over de instellingstoets kwaliteitszorg. De beoordeling komt tot stand op basis van een discussie met 'peers' over de inhoud en kwaliteit van de opleiding en is gericht op vier vragen:

1. Wat beoogt de opleiding?
2. Hoe wil de opleiding dit realiseren?
3. Hoe wil de opleiding dit toetsen?
4. Zijn er voldoende financiële middelen?

Deze vier vragen zijn vertaald in vier standaarden. Over de standaarden geeft een visitatiepanel een gemotiveerd oordeel op een tweepuntsschaal: onvoldoende of voldoende. Vervolgens geeft het panel een gemotiveerd eindoordeel over de kwaliteit van de opleiding, ook op de tweepuntsschaal.

Bij de beoordeling worden de volgende definities gehanteerd. Deze definities hebben zowel betrekking op de scores van de standaarden als op de scores van de opleiding in totaal.

Basiskwaliteit

De kwaliteit die in internationaal perspectief redelijkerwijs verwacht mag worden van een bachelor- of masteropleiding binnen het hoger onderwijs.

Onvoldoende

De opleiding voldoet niet aan de basiskwaliteit.

Voldoende

De opleiding voldoet aan de basiskwaliteit.

Indien een opleiding niet volledig nieuw is of omgevormd wordt, worden bij de oordeelsvorming ook de gerealiseerde eindkwalificaties betrokken.

4.1 Beoogde eindkwalificaties

4.1.1 Standaard 1

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Bevindingen

De nieuwe opleiding International Food & Agribusiness (IFA) moet worden gezien binnen de mondiale ontwikkelingen van het veranderende voedselpatroon als gevolg van verstedelijking en bevolkings- en welvaarts-groei, waardoor veel extra agrarische grondstoffen nodig zijn. Het veiligstellen van grondstoffen voor voeding, diervoeders en non-foodtoepassingen is daardoor een belangrijke issue. Een antwoord hierop is het verduurzamen van sourcing van grondstoffen en van het productieproces.

Duurzaamheid en verduurzaming, ondernemerschap en international business zijn belangrijke kenmerken van het IFA-profiel. IFA wil studenten opleiden tot specialisten in het verduurzamen van agrifood ketens en het verbeteren van de voedselvoorziening, als werknemer of als zelfstandig ondernemer. Omdat het voor innovatie belangrijk is verbindingen te kunnen maken met aangrenzende domeinen, moeten afgestudeerden kennis hebben van de volle breedte van de sector: crop production, animal production, food & health (plant, dier, voeding) en biobased economy (non-food toepassingen), en zich daarnaast hebben verdiept in één van deze domeinen.

De arbeidsmarkt in de agrifood is zich sterk aan het internationaliseren. De opleiding wil dan ook nadrukkelijk studenten voorbereiden op een functie bij internationaal opererende bedrijven. Afgestudeerden moeten kunnen functioneren in internationale teams en netwerken. Landen met zich ontwikkelende economieën vormen een belangrijk deel van de beoogde beroepscontext, omdat deze landen steeds belangrijker worden als leverancier van grondstoffen en arbeid en als afzetmarkt voor de Nederlandse agrifood sector en ook een steeds groter aandeel van de mondiale productie en handel voor hun rekening nemen. IFA leidt niet op voor één specifiek beroep, maar voor diverse technische, management- en commerciële functies bij bedrijven, overheid, consultancies en non-gouvernementele organisaties. De opleiding noemt als mogelijke carrièreperspectieven: procurement officer/manager agro commodities; specialist-advisor sustainable animal/crop/food supply chains; program manager food security; trade/finance specialist in agrifood value chain development; CSR officer; import/export/area managers; technical director/plant manager crop/live-stock/food processing; waste recycling program manager; international entrepreneur.

Domeinspecifiek kader

IFA heeft in haar verkenning naar een (internationaal) domeinspecifiek referentiekader geen opleidingen gevonden met eenzelfde profiel, al zijn er wel opleidingen met raakvlakken. Onder coördinatie van een stuurgroep heeft de opleiding de eerste contouren van de competenties beschreven en besproken met vakdocenten, docenten met relevante (internationale) werkervaring en vertegenwoordigers van het werkveld. Een verdere concretisering vond plaats in een tweede ronde met vakdocenten en werkveldvertegenwoordigers. De competentiebeschrijvingen die hieruit resulteerden, zijn getoetst aan competentieprofielen van verwante domeinen en waar nodig aangepast. Voor de technische competenties zijn dit de competentieprofielen uit het landelijk HAO-project Kern en Profiel (2002). Op het terrein van duurzaamheid heeft de opleiding zich gespiegeld aan de Beroepscompetenties voor duurzame ontwikkeling (2009), die de stichting DHO (Duurzaam Hoger Onderwijs) voor het hbo heeft ontwikkeld. Voor kwalificaties op het terrein van internationale handel heeft de opleiding het Framework Competenties IBMS (International Business & Management Studies) van 2011 als check gebruikt. De eindkwalificaties voor biobased economy zijn vastgesteld in overleg met de lector Biobased Product Development van HAS Hogeschool.

Het resultaat zijn acht competenties:

1. Analysing global agro and food systems
2. Designing and monitoring sustainable supply chains
3. International business development
4. Global citizenship
5. Agricultural production management (crop & animal production)

6. Sustainable agro production

- 6a crop production
- 6b animal production

7. Food and health education and advice (including basics of food processing)

8. Valorisation for non-food purposes (including basic water & biomass techniques).

Niveau

Elke competentie is nader beschreven, uitgewerkt in beheersingsindicatoren en gekoppeld aan kennis-, vaardigheid- en houdingscomponenten. Een overzicht daarvan is opgenomen in de Onderwijsregeling. Het panel herkent de Dublin descriptoren in de beheersingsindicatoren, maar de opleiding heeft de Dublin descriptoren niet expliciet gekoppeld aan de competenties. De Dublin descriptoren zijn uitgewerkt in de kennis- en vaardigheidscomponenten bij de competentiebeschrijvingen en zijn verder zichtbaar in de gehanteerde werkvormen en de vaardighedenlijn in het curriculum (reflectie, oordeelsvorming, communicatie, leervaardigheden en zelfmanagement).

Qua niveau maakt de opleiding onderscheid tussen *compulsory level* en *specialist level*. Op alle acht competenties moeten studenten het *compulsory level* bereiken. Afhankelijk van het gekozen domein geldt een hoger *specialist level* voor één of twee competenties:

- food crop production: specialist level competentie 5 en 6a;
- animal production: specialist level competentie 5 en 6b;
- food & health: specialist level competentie 7;
- valorisation for non-food purposes: specialist level competentie 8.

Beroepsprofiel

Het panel kon zich aanvankelijk geen goed beeld vormen van de verhouding tussen breedte en technologische verdieping in het beroepsprofiel. Deels is dit te wijten aan de genoemde functies die afgestudeerden zouden kunnen bekleden. Een deel daarvan suggereert meer technologische verdieping dan het panel in het programma gerealiseerd zag. Daarnaast is het beroepsbeeld in de documentatie wat fragmentarisch beschreven en niet uitgewerkt voor de vier onderscheiden domeinen.

Het thema breedte versus specialisme is dan ook een terugkerend onderwerp geweest in de gesprekken met opleidingsmanagement en docenten. Daaruit blijkt dat de nadruk ligt op de breedte, wat in overeenstemming is met het competentieprofiel en de uitwerking daarvan in het curriculum. Afgestudeerden moeten het domein kennen waarin ze zich hebben verdiept, weten hoe het daar werkt en een gesprekspartner kunnen zijn, en tevens de verbindingen met andere domeinen kunnen leggen.

De werkveldvertegenwoordigers hebben in het gesprek met het panel het belang benadrukt van breed gevormde afgestudeerden. Men moet wel over techniek kunnen meepraten, maar een grondige technologische specialisatie wordt niet nodig geacht. Wat men aan technologische kennis zou missen, wordt wel met een interne bedrijfsscholing opgelost. Waar volgens de werkveldvertegenwoordigers vooral behoefte aan is zijn mensen met een brede blik, die kennis hebben van de context en inzicht in internationale ketens en business, die kunnen samenwerken met specialisten en hebben leren nadenken over mogelijke problemen. De werkveldvertegenwoordigers menen dat het IFA-profiel afgestudeerden aflevert die over deze competenties beschikken.

Actualisatie van de beoogde eindkwalificaties

IFA is voornemens de beoogde eindkwalificaties en daarvan afgeleide leerdoelen jaarlijks te evalueren met vakgenoten en werkvelddeskundigen en zo nodig bij te stellen. De opleiding is nog zoekende naar de beste vorm. De instelling van een werkveldcommissie is een

mogelijkheid, maar de opleiding zoekt naar een meer dynamische opzet. Gedacht wordt aan een breed werkveldoverleg in het ene jaar en diepte-interviews op locatie in het andere jaar. De eerste vorm biedt het voordeel van interactie, ook tussen de externen. De tweede vorm geeft (op den duur) de mogelijkheid om ook werkgevers van pas afgestudeerden intensief te bevragen. De verwachting is dat de eindkwalificaties op punten zullen worden herzien. Dit geldt in ieder geval voor het domein biobased economy, dat sterk in ontwikkeling is. De eindkwalificaties op dit gebied worden verbijzonderd in samenwerking met het Centre for Biobased Economy (een samenwerkingsverband van Wageningen Universiteit en Hoger Agrarisch Onderwijs).

Overwegingen

De opleiding heeft bij de totstandkoming van de competentiebeschrijvingen een zorgvuldige procedure gevolgd, waarbij vakdeskundigen en werkveldvertegenwoordigers betrokken zijn geweest en ook toetsing heeft plaatsgevonden aan relevante landelijke competentieprofielen. De werkveldvertegenwoordigers die het competentieprofiel hebben gevalideerd, zijn internationaal opererende bedrijven of bedrijven die actief zijn in internationale netwerken en samenwerkingsverbanden. Hiermee voldoet het competentieprofiel ook aan internationale eisen. De werkveldvertegenwoordigers die het panel heeft gesproken, stemmen volmondig in met het competentieprofiel en benadrukken dat er grote behoefte is aan afgestudeerden met deze competenties. Het panel concludeert uit de gesprekken dat opleiding en werkveld overeenkomstige opvattingen hebben over het beroepsprofiel en dat het competentieprofiel hierop is gericht. Wel zou de opleiding dit beroepsprofiel schriftelijk beter kunnen uitwerken, waarin het accent op de breedte tot uitdrukking komt.

Het competentieprofiel is geconcretiseerd naar inhoud en niveau door de koppeling van de competenties aan beheersingsindicatoren en kennis-, vaardigheids- en houdingscomponenten. Het bachelorniveau komt in de beheersingsindicatoren goed tot uitdrukking. De beheersingsindicatoren maken een duidelijk onderscheid tussen het *compulsory* en *specialist level*. Wel beveelt het panel de opleiding aan de Dublin descriptoren expliciet aan de competenties te koppelen.

De opleiding heeft blijvende afstemming en fine-tuning met werkveld en vakdeskundigen gepland, en borgt zo de relevantie en actualiteit van de beoogde eindkwalificaties. Op grond hiervan beoordeelt het panel de kwaliteit van de opleiding op de standaard beoogde eindkwalificaties als voldoende.

4.2 Onderwijsleeromgeving

4.2.1 Standaard 2

Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Bevindingen

De opleiding IFA is in september 2012 gestart. Dit betekent dat het eerstejaars curriculum momenteel wordt uitgevoerd. Voor de overige studie jaren is het leerplan beschikbaar, dat nog moet worden uitgewerkt.

Instream

IFA verwacht op termijn een instroom van 50 studenten en streeft naar een aandeel van 50% buitenlandse studenten met bovendien een diversiteit qua nationaliteiten. Duitsland,

Engeland, Indonesië en Brazilië zijn de focuslanden. De werving van buitenlandse studenten noemt de opleiding een uitdaging. Men denkt het doel te bereiken door deel te nemen aan voorlichtingsbeurzen in het buitenland. Daarnaast zal de opleiding het netwerk van kennisinstellingen en het alumninetwerk van HAS Hogeschool benutten; 600 alumni zijn werkzaam in het buitenland.

Uit de gevoerde gesprekken blijkt dat de docenten oog hebben voor eventuele problemen die een international classroom met zich kan meebrengen. Buitenlandse studenten kunnen voor praktische vragen, over bijvoorbeeld visa en accommodatie, terecht bij de afdeling Communicatie en Internationalisering van HAS Hogeschool. Deze afdeling organiseert ook een introductieprogramma voor alle nieuwe internationale HAS-studenten. In het introductieprogramma van IFA en in een buitenlandse excursie in jaar 1 wordt speciale aandacht besteed aan teambuilding om de integratie van buitenlandse en Nederlandse studenten te bevorderen. Docenten die coach zijn van studenten participeren daarin om de studenten beter te leren kennen. Verder werkt de opleiding met kleine onderwijsgroepen, wat gunstig is voor de integratie: er worden altijd gemengde groepen samengesteld met buitenlandse en Nederlandse studenten. Dit werd door de studenten die het panel heeft gesproken, als positief ervaren.

Toelatingseisen zijn een mbo-, havo- of vwo-diploma of een gelijkwaardig buitenlands diploma. Havo-gediplomeerden met een profiel Cultuur & Maatschappij en mbo-gediplomeerden moeten wiskunde in hun pakket hebben gehad. Voor mbo'ers heeft HAS Hogeschool een doorstroomprogramma, gericht op Nederlands, Engels en wiskunde. Voor Engels wordt bij instroom minimaal niveau B1 vereist (= intermediate level volgens het European Common Framework for the Languages). Dit staat gelijk aan een 6 op havo-niveau. Kandidaten die hieraan niet voldoen, moeten een erkende test Engels afleggen, waarbij als eis geldt een minimale score 80 op TOEFL of 6,0 op IELTS. Een intakegesprek is een verplicht onderdeel van de toelatingsprocedure. Dit kan ertoe leiden dat studenten wordt geadviseerd hun Engelse taalvaardigheid bij te spijkeren voordat zij aan de opleiding beginnen.

Vrijstellingen worden altijd verleend op individuele basis en op grond van beoordeling van gevolgde vakken en cijferlijsten. Volgens de opleiding worden vrijstellingen slechts incidenteel gegeven en zijn deze momenteel niet aan de orde.

De instroom in studiejaar 2012-2013 bestaat uit twintig Nederlandse studenten en zeven buitenlandse studenten (uit Duitsland, Nigeria, Ghana en Thailand). De eerstejaars die het panel heeft gesproken, hebben voor IFA gekozen vanwege de internationale oriëntatie, de breedte van de opleiding en de thema's food en duurzaamheid. Zij zeggen dat tot dusver de opleiding aan hun verwachtingen beantwoordt.

Het programma

De opleiding IFA heeft het onderwijs geprogrammeerd zoals dat op HAS Hogeschool gebruikelijk is: in blokken van tien weken, vier blokken per jaar. In jaar 1 en 2 omvat elke module 6 EC. Voor deze uniformiteit is omwille van de studeerbaarheid gekozen.

De opleiding heeft met een matrix inzichtelijk gemaakt met welke modules de studenten de competenties ontwikkelen. Aan elke module zijn competenties verbonden en elke module bevat een aantal thema's en vaak ook ondersteunende vaardigheden. Het panel heeft de moduleboeken van jaar 1 bestudeerd en geconstateerd dat deze de modules beschrijven met betrekking tot de competenties, leerdoelen en literatuur. De leerdoelen zijn consistent met de competenties.

	blok 1	blok 2	blok 3	blok 4
jaar 1	global food systems (6 EC)	food & health (6 EC)	introduction agroproduction systems (6 EC)	stage crop production or livestock production (6 EC)
	agro/food business (6 EC)	bio based economy (6 EC)	introduction process technology (6 EC)	stage food or biobased economy (6 EC)
	personal skills development (12 EC)			
jaar 2	sustainability on a global scale (6 EC)	food governance (6 EC)	sustainable sourcing (6 EC)	food intervention (6 EC)
	business analysis (6 EC)	business plan 1 (6 EC)	business plan 2 (6 EC)	improving sustainability (6 EC)
	personal skills development (12 EC)			
jaar 3	2 stages, waarvan minimaal 1 (20 weken) in het buitenland (45 EC)			international business development theory (8 EC)
				international business development project (6 EC)
				personal skills development (1 EC)
jaar 4	management & leadership 1 (8 EC)	management & leadership 2 (8 EC)	afstudeeronderzoek (bedrijfsopdracht) (30 EC)	
	management in crop, livestock, food & health or biobased economy (12 EC)			
	personal skills development (2 EC)			

De kennis die aan de orde komt is relevant en van voldoende niveau. De kernthema's van de opleiding - mondiale voedselzekerheid, food in een breed ketenperspectief en duurzame voedselproductie - komen alle al in het eerstejaars curriculum aan de orde. Internationaal duurzaam ondernemen krijgt vanaf jaar 2 veel aandacht. Het panel is positief over de gebruikte boeken. Ten aanzien van een enkele reader (bijvoorbeeld Agrifood Business) beveelt het panel aan meer diepgang aan te brengen. Ook zou de opleiding beter kunnen uitwerken wat het *compulsory level* is voor kennis en wat het *specialist level*, in overeenstemming met het niveauonderscheid in de beheersingsindicatoren (standaard 1).

Opbouw van het programma

In het eerste studiejaar krijgen de studenten in alle domeinen (crop production, animal production, food & health en biobased economy) een basis aangereikt, ook ter oriëntatie op de domeinkeuze. De twee kleine stages waarmee jaar 1 afsluit, dienen eveneens ter oriëntatie op de domeinen.

Integratie, verdieping en toepassing in het gekozen domein vinden vanaf jaar 2 plaats via de modulen Business Analysis, Improving Sustainability, Management & Leadership en Management in crop, livestock, food & health or biobased economy, en via de twee derdejaars stages en de afstudeeropdracht. Het toenemend niveau in de loop van de opleiding blijkt uit de gevraagde kennis en toepassingsvaardigheden. In de keuze van de werkvormen (van probleemgestuurd onderwijs naar projectonderwijs naar stage en afstuderen, zie hieronder) neemt de mate van zelfsturing en zelfverantwoordelijkheid toe. Het panel heeft vastgesteld dat er samenhang is in de onderwijsblokken tussen thema's, onderwerpen, kennis en vaardigheden. Per domein is een ontwikkelteam van specialisten samengesteld met de nadrukkelijke opdracht een doorgaande lijn te ontwikkelen. De ontwikkelteams overleggen met elkaar om ook te zorgen voor integratie tussen de domeinen.

Parallel aan de modulen in jaar 1 en 2 loopt het traject Personal Skills Development (PSD). PSD richt zich op algemene beroepsvaardigheden en de persoonlijke ontwikkeling: taalontwikkeling, (interculturele) communicatie, projectmatig werken, zelfmanagement, leervaardigheden en zelfreflectie, individuele coaching en een vrij in te vullen studieruimte. Het panel heeft op grond van het leerplan vastgesteld dat voldoende skills worden aangereikt, die ook ondersteunend zijn aan andere modulen in hetzelfde blok. Een voorbeeld is het skillsonderdeel lateraal (*out of the box*) denken, waarbij creativiteitstechnieken worden aangeleerd. Dit is gekoppeld aan de module Biobased Economy in blok 2 van jaar 1, waarin de studenten voor het eerst te maken krijgen met innovatietrajecten. In jaar 3 en 4 is PSD volledig geïntegreerd in de modulen.

Praktijk en praktijkgericht onderzoek

De opleiding heeft een groot praktijkcomponent. Het modulaire onderwijs wordt grotendeels ontwikkeld rond cases en opdrachten en projecten die studenten uitvoeren voor een bedrijf of organisatie. De domeinspecialisten in het ontwikkelteam hebben relaties met voor het domein relevante werkveld. Ook via de lectoraten worden actuele ontwikkelingen in het curriculum opgenomen. Eén van de lectoren was mede grondlegger van IFA, een tweede lector is vanaf het begin betrokken geweest bij de leerplanontwikkeling. Momenteel zijn vier lectoren lid van het IFA-team.

De opleiding maakt verder frequent gebruik van gastsprekers en gastdocenten uit het werkveld, die actuele ontwikkelingen in het programma inbrengen. Tevens worden excursies georganiseerd: in jaar 1 een excursie naar Brussel van drie dagen (kennismaking met Europees beleid op het gebied van food en het bezoeken van bedrijven in de regio) en een tweewekse excursie naar Indonesië in jaar 2 (gekoppeld aan de module Sustainable Sourcing).

Belangrijke praktijkelementen zijn de stages: twee oriënterende stages in jaar 1 van elk 4 weken (totaal 12 EC) en twee stages gericht op specialisatie in jaar 3 van in totaal 30 weken (45 EC). De studenten werken tijdens de stage aan een opdracht. Zij moeten zelf de stageplaats en stageopdracht acquireren. De stagecoördinator en begeleidende docent ondersteunen hierbij en beoordelen de kwaliteit en het niveau van het stagebedrijf en de opdracht.

De afstudeeropdracht is een opdracht (project of onderzoek) voor een externe opdrachtgever. Omdat dit een betaalde opdracht met resultaatverplichting is (HAS-breed beleid) gaat het om een echte *real life* opdracht. Dergelijke opdrachten worden voor alle HAS-opleidingen geacquireerd door HAS KennisTransfer. Een andere mogelijkheid is dat studenten onderzoek doen binnen één van de langjarige internationale projecten van HAS Hogeschool.

Voor de ontwikkeling van onderzoeksvaardigheden wordt in jaar 1 de basis gelegd via de gehanteerde werkvorm probleemgestuurd onderwijs. Dit behelst onder meer dat studenten onderzoeksvragen en probleemstellingen formuleren aan de hand van cases. Daarnaast bevat jaar 1 een module onderzoeksmethodiek. Het panel heeft zich geen beeld kunnen vormen van de verdere opbouw van onderzoeksvaardigheden, aangezien dit deel van het curriculum nog in ontwikkeling is.

Internationale oriëntatie

Het hele programma wordt in het Engels uitgevoerd. Dit is nodig door de aanwezigheid van buitenlandse studenten. Daarnaast wil IFA hiermee de ontwikkeling van taal- en interculturele vaardigheden bevorderen. In de international classroom moeten studenten communiceren, vergaderen, presenteren en verslagen schrijven in het Engels. In het gesprek met het panel hebben de docenten aangegeven dat de mondelinge taalvaardigheid Engels van studenten vrij goed is. De schriftelijke vaardigheid is minder goed ontwikkeld, maar dat is volgens hen bij het Nederlands niet anders. Tot dusver heeft één student de studie gestaakt waarbij het niveau Engels een rol heeft gespeeld. De studenten zelf gaven tegenover het panel aan dat er wel niveauverschillen in het Engels zijn tussen studenten die rechtstreeks vanuit het voortgezet onderwijs zijn ingestroomd en studenten die eerst studie- of werkervaring hebben opgedaan. Maar zij vinden ook dat die verschillen in het eerste halfjaar van hun opleiding al kleiner zijn geworden.

Taalvaardigheid in Engels en eventueel een tweede buitenlandse taal zijn onderdeel van het traject Personal Skills Development. De taalbeheersing Engels is gericht op het toepassen in beroepssituaties. In jaar 1 hebben studenten vaardigheidstrainingen in presenteren in het Engels, vergaderen in het Engels en interculturele communicatie. Het beoogde eindniveau voor Engels is C1 (= advanced level volgens het European Common Framework for the Languages).

In jaar 1 wordt uitsluitend Engels taalonderwijs gegeven. Als de student in dat jaar op de toets (op niveau B2) een onvoldoende haalt, mag hij geen tweede buitenlandse taal gaan volgen. Voor de overige studenten is het volgen van een tweede taal optioneel. Dit kan Spaans zijn of een taal die extern wordt aangeboden. IFA verkent daarvoor samenwerking met talencentra. Buitenlandse studenten kunnen kiezen voor Nederlands als tweede taal.

Minstens één van de twee grote stages in jaar 3 wordt in het buitenland uitgevoerd. Het panel vindt de kwaliteitsbewaking van de inhoudelijke component en begeleiding bij buitenlandse stages een aandachtspunt. De docenten met wie het panel heeft gesproken, geven aan dat HAS Hogeschool een verplichte buitenlandstage voor al haar studenten kent en hiervoor procedures en criteria op papier heeft gezet. Vanuit deze jarenlange ervaring met internationale stages is een groot netwerk opgebouwd. Dit netwerk zal worden uitgebouwd, gericht op het IFA-profiel, onder andere via de lectoraten. Daarnaast is een goed voortraject van belang, waarbij IFA goede voorbeelden van andere opleidingen zal overnemen. Zo'n voortraject zal waarschijnlijk behelzen dat de student een plan van aanpak ter accordering indient, waarin hij de relevantie van de beoogde stage(opdracht) aangeeft in

relatie tot de te ontwikkelen competenties en leerdoelen. De begeleiding zal via e-mail en Skype plaatsvinden. Ook een bezoek aan de stage-instelling, vooraf of tijdens de stage, noemt de opleiding als mogelijkheid.

Eén of twee blokken in de eerste helft van jaar 4 kunnen studenten invullen met een studie in het buitenland bij een partnerinstelling van HAS Hogeschool. De opleiding heeft een begin gemaakt met een IFA-specifieke uitbreiding van dit netwerk, onder meer gericht op partnerscholen in opkomende markten. Dit netwerk is ook bedoeld om input te krijgen voor het curriculum.

De afstudeeropdracht moet worden uitgevoerd voor een internationaal opererend bedrijf of organisatie.

Didactisch concept en werkvormen

De didactische grondslag van IFA is gebaseerd op de onderwijsvisie van HAS Hogeschool. De uitgangspunten in de onderwijsvisie zijn verplichtend voor alle opleidingen. Centraal daarin staan ondernemerschap/ondernemendheid, internationalisering, de wisselwerking tussen opleiding en beroepspraktijk, en het ontwikkelen van zelfverantwoordelijkheid, zelfstandigheid en samenwerkingsvaardigheden bij studenten. In verband hiermee is een buitenlandstage en een betaald *real life* afstudeerproject verplicht in alle HAS-opleidingen. De centrale werkvormen zijn probleemgestuurd onderwijs (PGO) en projectonderwijs, omdat deze de zelfstandigheid bevorderen en studenten hierbij samenwerken aan vraagstukken uit de beroepspraktijk.

Uit de beschrijving van het eerstejaars curriculum en het leerplan blijkt dat IFA de volgende werkvormen hanteert: hoor- en werkcolleges, skills trainingen, PGO, projectonderwijs, (groeps)opdrachten, practica en excursies. Het panel heeft vastgesteld dat in de modules een combinatie van werkvormen wordt toegepast. Hiermee komt de opleiding tegemoet aan verschillen in leerstijlen van studenten, die mede samenhangen met de verschillen in hun culturele achtergrond.

HAS Hogeschool heeft uitgebreide ervaring met PGO en projectonderwijs. Deze ervaring leert, aldus de opleiding, dat buitenlandse studenten vaak meer moeite met deze werkvormen hebben dan Nederlandse studenten. Daarom heeft IFA ervoor gekozen het groepswork van PGO en projectonderwijs af te wisselen met een individueel component. Studenten krijgen instructie over PGO in het eerstejaars introductieprogramma en zij ontvangen een uitgebreide handleiding over de werkwijze bij PGO.

IFA hanteert PGO in één van de twee modules van blok 1, 2 en 3 in het eerste jaar. In een PGO-groep van tien studenten verwerven studenten, aan de hand van negen stappen en het uitvoeren van verschillende soorten taken, inzicht in een professioneel probleem onder begeleiding van een tutor. De opleiding beoogt hiermee dat studenten aanwezige kennis leren activeren, gestructureerd over problemen leren nadenken, informatie leren zoeken, en leren samen te werken en -denken. PGO stimuleert ook kritische reflectie op eigen en andermans argumenten en conclusies.

In de flankerende modules van de genoemde blokken in jaar 1 voeren studenten externe opdrachten uit, in groepsverband of tweetallen. Het gaat dan nog niet om omvangrijke projecten. Wel heeft de student een eigen verantwoordelijkheid in het leggen en onderhouden van contacten met bedrijven. Het vierde blok is een individuele stage. Vanaf jaar 2 wordt projectonderwijs een belangrijke werkvorm. De handleiding daarvoor is nog in ontwikkeling. Hiervoor worden *good practices* van andere HAS-opleidingen als

voorbeeld genomen. In jaar 2 wordt projectonderwijs toegepast in één module per blok. De parallelle module heeft een werkvorm met ten minste een individuele component. De stages en stageopdrachten in jaar 3 zijn individueel. In blok 4 van het derde jaar wordt projectonderwijs toegepast. De afstudeeropdracht wordt in groepjes van twee of drie studenten uitgevoerd.

Begeleiding van studenten

De wijze van studentbegeleiding is beschreven in het moduleboek Personal Skills Development & Coaching, dat het panel heeft bestudeerd.

Iedere student krijgt bij aanvang van de studie een persoonlijke coach (IFA-docent) toegewezen. Deze blijft in principe gedurende alle studiejaren het eerste aanspreekpunt voor de student. De coach begeleidt de student in zijn studieloopbaan en persoonlijke ontwikkeling, ondersteunt bij het maken van keuzes, bewaakt de studievoortgang en verwijst zo nodig naar efficiëntiecurssussen. Ook beoordeelt de coach het persoonlijk ontwikkelplan dat de student in het eerste studiejaar opstelt (in het kader van Personal Skills Development) en de volgende studiejaren telkens bijstelt. Hierin reflecteert de student op zijn eigen kunnen en ambities en legt hij persoonlijke leerdoelen vast. Bewijslast van activiteiten in dit kader verzamelt de student in een portofolio, dat ook door de coach wordt beoordeeld. Op deze manier wordt het onderdeel zelfmanagement ingevuld.

De rol van de coach is tevens om de student te motiveren en stimuleren en om op te treden als vertrouwenspersoon. De coach neemt daartoe ook actief deel aan het introductieprogramma (inclusief teambuildingactiviteiten) en de excursie naar Brussel in het eerste onderwijsblok. De ratio coach-student is momenteel 1 coach op 10 studenten (het maximum is 1:12). Hierdoor kan een persoonlijke band gewaarborgd worden en is maatwerk in de begeleiding mogelijk.

In ieder blok in de eerste twee studiejaren is er een verplicht coachgesprek tussen student en coach; in jaar 3 en 4 is de frequentie lager omdat van de student dan meer zelfstandigheid wordt verwacht. Studenten kunnen altijd een extra gesprek aanvragen. Onderwerpen van gesprek zijn onder meer: studievoortgang, persoonlijke omstandigheden die van invloed kunnen zijn op de studie, ambities en toekomstplannen en invulling van zelfmanagement.

De coaches zelf overleggen per blok minimaal één keer met elkaar, waardoor intervisie en onderlinge afstemming plaatsvindt. De coaches in 2012-2013 zijn allen docenten met ervaring in studentbegeleiding. De coach is niet per definitie inhoudsdeskundige op de domeinvoorkeur van de student (food, livestock, crops, biobased), maar is wel globaal op de hoogte van het speelveld en netwerk van IFA, waardoor hij zo nodig kan doorverwijzen naar collega's, externe experts, bedrijven of instellingen. Zowel coach als student kan terugvallen op de studieadviseur bij vragen over alternatieve leerroutes in geval van bijvoorbeeld studievertraging of bijzondere omstandigheden.

Kwaliteit van docenten

Het kernteam van IFA bestaat momenteel uit de opleidingsdirecteur en drie docenten. Daarnaast zijn 21 docenten voor een deel van hun tijd bij de opleiding betrokken. Deze worden op grond van hun specialisatie aangetrokken vanuit andere opleidingen. Met de groei van IFA zal het aantal docenten dat uitsluitend voor IFA werkt toenemen. De opleidingsdirecteur zegt geen voorstander te zijn van 'gedeelde loyaliteit', al zullen specialisten van andere opleidingen nodig blijven. Het panel onderstreept het belang daarvan en meent dat er, gezien de breedte van de opleiding, voldoende ruimte moet blijven voor het inzetten van domeinspecialisten naast een vaste kern van docenten.

Uit de gesprekken is naar voren gekomen dat de docenten regelmatig overleggen over de verdere invulling en opbouw van het curriculum. De (nog) geringe inzet van veel docenten lijkt niet nadelig voor de afstemming. Ook waardeert het panel de plannen van de opleiding om op termijn buitenlandse docenten te werven.

Uit het personeelsoverzicht blijkt dat alle teamleden, op drie na, een mastergraad hebben. Twee docenten hebben een bacheloropleiding gevolgd. Eén teamlid, die werkt als studieadviseur en stagecoördinator, heeft een mbo-opleiding. Vier docenten zijn gepromoveerd.

Op basis van de cv's heeft het panel vastgesteld dat IFA beschikt over een deskundig en ervaren team, waarin ook veel internationale ervaring en kennis van de beroepspraktijk aanwezig is, onder meer door deelname aan externe opdrachten via HAS KennisTransfer en via internationale projecten. Momenteel lopen er projecten in Kenia, Rwanda, Indonesië, Japan, Rusland en Oost-Europa. Zowel junior als senior docenten worden gestimuleerd daarin te participeren. Hierdoor is een aantal docenten ook taalvaardiger geworden in het Engels. Docenten die dat nodig hadden, hebben een training Engels in Cambridge gevolgd. Een goede taalvaardigheid Engels is een basiseis voor een aanstelling bij IFA.

Nieuwe docenten zijn verplicht een didactische training van een jaar te volgen en krijgen een mentor. Zittende docenten kunnen ook didactische begeleiding krijgen. Docenten die niet eerder met PGO hebben gewerkt, krijgen coaching van een PGO-expert.

De eerstejaars die het panel heeft gesproken, zijn zeer tevreden over de goede en open sfeer, de communicatie tussen studenten en docenten en de snelle wijze waarop vragen en klachten worden afgehandeld. Feedback van studenten wordt zeer serieus genomen. Ook vinden ze de docenten echte experts, die zowel breed als diep naar hun vak kunnen kijken.

Huisvesting en opleidingsspecifieke voorzieningen

HAS Hogeschool heeft goede faciliteiten: lokalen, kleinere lokalen voor projecten die studenten kunnen reserveren, studieruimtes, kassen en laboratoria voor milieutechnologie, voedingsmiddelentechnologie en telen zonder daglicht. In het gebouw is een draadloos netwerk. Het panel heeft vastgesteld dat de labs goed zijn geoutilleerd en dat voor studenten faciliteiten aanwezig zijn voor zelfstandig werken en groepswork. Wel ontstaat gebrek aan ruimten voor groepswork, omdat HAS Hogeschool is gegroeid. Om die reden is uitbreiding van het gebouw gepland.

Ten aanzien van de bibliotheek werkt HAS Hogeschool samen met Wageningen Universiteit, waardoor studenten digitaal toegang hebben tot ruim voldoende materiaal.

Overwegingen

IFA hanteert adequate toelatingseisen en een zorgvuldige toelatingsprocedure, waardoor studenten een goede startpositie hebben. Er is speciale aandacht voor de kenmerken van de *international classroom*. De opleiding heeft inzichtelijk gemaakt dat studenten de beoogde eindkwalificaties kunnen bereiken. De uitwerking van de competenties in leerdoelen en programma-inhoud in jaar 1 is adequaat. De kernthema's van de opleiding komen aantoonbaar in het programma tot uitdrukking. Een aanbeveling is om in de kenniscomponent het onderscheid tussen *compulsory* en *specialist level* te expliciteren. Het programma heeft een duidelijke opbouw: van een brede basis naar verdieping, met toenemende complexiteit in de gevraagde kennis en vaardigheden en met toenemende zelfverantwoordelijkheid en zelfsturing voor de student. Aan dat laatste wordt veel aandacht besteed in het PSD-traject en de individuele coaching en ook de gehanteerde werkvormen zijn daarop gericht. De werkvormen stimuleren actief en interactief leren. Het panel waardeert de variatie aan werkvormen en de afwisseling in groepsopdrachten en individuele opdrachten. De voorzieningen zijn goed en ondersteunen de leeractiviteiten.

Het panel is zeer positief over de sterke externe oriëntatie van de opleiding. De HAS-netwerken van alumni, partnerscholen en bedrijven die internationaal actief zijn, worden IFA-specifiek (met nadruk op opkomende markten) aangevuld. Deze netwerken worden aantoonbaar benut voor input bij de curriculumontwikkeling, de werving van buitenlandse studenten, gastdocentschappen, cases en projectopdrachten, stages en afstudeerprojecten. Studenten komen gedurende de hele opleiding veelvuldig met de beroepspraktijk in aanraking door het uitvoeren van externe opdrachten. De internationale oriëntatie is sterk: door gemengde groepen van Nederlandse en buitenlandse studenten, ontwikkeling van taalvaardigheid Engels en interculturele competenties, gebruik van cases uit verschillende landen, excursies naar het buitenland en een buitenlandstage.

De opzet van ontwikkelteams per domein en het domeinoverstijgend overleg tussen ontwikkelteams zijn erop gericht de horizontale en verticale samenhang bij de verdere ontwikkeling van het programma te bewaken. De grote betrokkenheid van lectoren bij IFA geeft vertrouwen dat er bij de verdere ontwikkeling voldoende aandacht is voor onderzoeksvaardigheden en het te realiseren eindniveau. Ook de uitwisseling van *good practices* met andere HAS-opleidingen komt de verdere invulling van het programma ten goede. Uit alle gevoerde gesprekken blijkt dat bij HAS Hogeschool sprake is van een open cultuur. Tot slot acht het panel het docententeam zeer bekwaam om het programma verder te ontwikkelen en uit te voeren. Het opleidingsniveau van de docenten is hoog en zij zijn door IFA aangetrokken op basis van hun specialisme. Opvallend is de grote praktijkervaring en internationale ervaring in het docententeam.

Het panel concludeert dat de opleiding een samenhangende leeromgeving heeft gecreëerd door de logische opbouw van het programma, de koppeling van skills aan modules, de ondersteuning met coaching, de onderlinge afstemming tussen docenten en de samenwerking met externen. Op basis hiervan beoordeelt het panel de kwaliteit van de opleiding op de standaard onderwijsleeromgeving als voldoende.

4.3 Toetsing

4.3.1 Standaard 3

De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing.

Bevindingen

Het kader voor de toetsing is het Toetsbeleid HAS Hogeschool 2012-2013. Dit is een helder document, dat de uitgangspunten voor toetsing beschrijft, de uitwerking van het toetsbeleid op het niveau van opleiding en module, de wijze waarop de verantwoordelijkheden voor toetsing zijn belegd, en de kwaliteitsborging.

Het toetsbeleid valt onder verantwoordelijkheid van het CvB. Per opleiding functioneert een examencommissie die, zo blijkt uit het toetsbeleid, alle wettelijke taken uitvoert en daarover jaarlijks rapporteert. Zo ziet de examencommissie toe op naleving van het toetsbeleid en heeft zij als taak de kwaliteit van toetsing te borgen. Dit is ook vastgelegd in de Examenregeling. De opleidingscommissie heeft een adviserende rol bij de uitvoering van het toetsbeleid per opleiding en het vaststellen van het toetsplan.

Met het oog op kwaliteitsborging wordt op het niveau van instelling, opleiding en module jaarlijks de pdca-cyclus doorlopen. Dat wil zeggen dat jaarlijks het toetsbeleid, toetsplan en de feitelijke toetsing worden geëvalueerd, waar nodig bijgesteld en opnieuw vastgesteld. Modules worden al jaarlijks, aan de hand van streefcijfers, schriftelijk geëvalueerd onder studenten, gevolgd door een gesprek over de uitkomsten en verbeterpunten met een

studentenpanel. Toetsing is onderdeel van deze evaluatie. Dit wordt vanaf 2013-2014 aangevuld met een steekproefsgewijze controle van toetsen door de examencommissie.

Het toetsbeleid schrijft voor dat elke opleiding een toetsplan heeft en een toetsmatrijs per module. Deze worden momenteel door de HAS-opleidingen ontwikkeld, en ook IFA heeft dit nog niet afgerond. De implementatie is in september 2013. Alle HAS-opleidingen hebben een beleidsmedewerker, die tweemaal per blok met elkaar overleggen over de uitwerking van het toetsbeleid. Ook via Blackboard wordt de voortgang gedeeld. Van enkele HAS-opleidingen is een concept-toetsplan gereed dat IFA als voorbeeld neemt voor haar eigen toetsplan. Het panel vindt deze concept-toetsplannen adequaat uitgewerkt.

De beschrijving van het eerstejaars curriculum laat zien dat IFA een variatie aan toetsvormen hanteert: kennistoetsen, verslagen, papers, presentaties, beoordeling van bijdragen aan onderwijsbijeenkomsten. Zowel kennis en vaardigheden als attitudeaspecten worden beoordeeld. Naar het oordeel van het panel passen deze toetsvormen bij de leerdoelen en de leeractiviteiten. De opleiding benadrukt dat voldoende individuele toetsing een belangrijk punt in het toetsplan zal zijn. PGO in jaar 1 wordt afgerond met een individuele schriftelijke kennistoets. Bij de parallelle modules met een klein project (tweetallen) heeft de individuele toetsing de vorm van *peer assessment*. Dit past bij het HAS-brede uitgangspunt dat studenten elkaar en zichzelf leren beoordelen, omdat dit het reflectief en zelfsturend vermogen ontwikkelt. In PGO is er na iedere sessie sprake van zelfevaluatie en evaluatie door medestudenten en tutor.

Een ander belangrijk HAS-breed uitgangspunt is het vier-ogen-principe bij in ieder geval de stages en afstudeeropdrachten. Dat kan meerdere vormen hebben, bijvoorbeeld meerdere betrokkenen bij de toetsconstructie of bij de beoordeling. Momenteel wordt dit via pilots hogeschoolbreed uitgewerkt.

Bij stages en afstuderen wordt de opdrachtgever bij de beoordeling betrokken. Bij de oriëntatiestage in jaar 1 van IFA worden houding, gedrag, communicatieve en organisatorische vaardigheden, en het resultaat van werkzaamheden/opdracht beoordeeld door het bedrijf (weging 40%). De opleiding beoordeelt het stageverslag (40%), het persoonlijk functioneren en de communicatie (20%). Naar het oordeel van het panel gebruikt de opleiding hierbij goede beoordelingsformulieren. Deze bevatten heldere beoordelingscriteria, weging en ruimte voor opmerkingen. Hetzelfde geldt voor de beoordelingsformulieren voor papers. De tentamens die het panel heeft ingezien, passen bij de onderwerpen die getoetst worden en zijn van voldoende niveau.

IFA organiseert periodiek intervisiebijeenkomsten, waarin docenten de beoordeling van studentprestaties op elkaar afstemmen.

Studenten krijgen de Examenregeling, die in een bijeenkomst wordt toegelicht. Ook worden proeftoetsen verstrekt die studenten een beeld geven van het type vragen dat zij kunnen verwachten. Conform de Examenregeling geven de moduleboeken informatie over de beoordelingseenheden, de wijze van toetsen en onderlinge weging bij het bepalen van het cijfer. Het panel heeft vastgesteld dat dit nog niet in elk moduleboek in voldoende mate is gedaan. Na een tentamen wordt voor studenten een inzagemoment ingeroosterd, waarbij de docent voor feedback aanwezig is.

Overwegingen

Het panel beoordeelt het systeem van toetsen van de opleiding als adequaat. Dit geldt ook voor de toetsen die het panel heeft kunnen bestuderen. Positieve punten zijn: een variatie in

toetsvormen die passen bij de leerdoelen, individuele toetsing in elke module, goed uitgewerkte beoordelingsformulieren, betrokkenheid van de beroepspraktijk bij de beoordeling van stages en afstuderen, de inzet van zelfevaluatie en *peer assessment*, en intervisie tussen docenten over toetsing. Studenten worden geïnformeerd over de examenregels en wijze van toetsen en beoordelen en krijgen achteraf feedback op het gemaakte werk. Een aanbeveling van het panel is om de wijze van toetsen en beoordelen duidelijker in de moduleboeken te omschrijven en daarmee de transparantie voor studenten te vergroten.

Vanaf september 2013 voert IFA de toetsing uit conform het nieuwe HAS-toetsbeleid. Dit beleid is erop gericht de validiteit en betrouwbaarheid van toetsen en beoordelen te vergroten, onder meer door de verplichting van een toetsmatrijs en het in acht nemen van het vier-ogen-principe bij het opstellen en/of beoordelen van toetsen.

Gezien de samenwerking tussen HAS-opleidingen bij de totstandkoming van het toetsplan en de kwaliteit van reeds beschikbare concept-toetsplannen, heeft het panel er vertrouwen in dat IFA per september 2013 over een goed toetsplan zal beschikken dat voldoet aan de criteria uit het toetsbeleid.

Op grond hiervan beoordeelt het panel de kwaliteit van de opleiding op de standaard toetsing als voldoende.

4.4 Afstudeergarantie en financiële voorzieningen

4.4.1 Standaard 4

De instelling geeft aan studenten de garantie dat het programma volledig kan worden doorlopen en stelt toereikende financiële voorzieningen beschikbaar.

Bevindingen

Uit het gesprek met het CvB en opleidingsmanagement is een grote commitment aan de nieuwe opleiding IFA gebleken. Het CvB verklaart dit commitment uit het sterke draagvlak voor de opleiding bij werkveld en docenten en ook ziet het voldoende mogelijkheden om studenten te werven. Dit is gebaseerd op een instroomonderzoek. Verduurzaming en internationalisering, twee thema's van IFA, zijn ook twee kernthema's in de ambities van de hogeschool. IFA kan dus een belangrijke bijdrage leveren aan deze ambities. De bedoeling en verwachting is dat dit een spin off zal hebben naar andere HAS-opleidingen.

Het CvB garandeert dat alle studenten het programma volledig kunnen doorlopen. HAS Hogeschool heeft al fors geïnvesteerd in de ontwikkeling van IFA en heeft in haar begroting rekening gehouden met verdere meerjarige ontwikkelkosten. De hogeschool kan deze lasten dragen: het exploitatieresultaat over de laatste vijf jaar is positief, terwijl in die jaren ook een andere nieuwe opleiding is ontwikkeld. Het voorziene ontwikkelbudget is gebaseerd op 3000 uur per jaar gedurende vijf jaar (inclusief voorbereidingsfase in 2010-2011).

Overwegingen

HAS Hogeschool garandeert dat studenten het programma volledig kunnen doorlopen. De financiële voorzieningen zijn toereikend qua ontwikkel- en exploitatiekosten. Op grond hiervan beoordeelt het panel de opleiding op de standaard afstudeergarantie en financiële voorzieningen als voldoende.

4.5 Algemene conclusie over de kwaliteit van de opleiding

Het panel heeft de nieuwe opleiding op alle vier standaarden als voldoende beoordeeld. Daarmee is de kwaliteit van de nieuwe opleiding voldoende.

4.6 Aanbevelingen

Het panel heeft bij de diverse standaarden aanbevelingen geformuleerd, die hier worden samengevat:

- verhelder het beroepsbeeld, waarbij het accent op de breedte tot uitdrukking komt;
- koppel de Dublin descriptoren expliciet aan de competenties;
- expliciteer in de kenniscomponent het *compulsory level* en *specialist level*;
- verbeter de informatie over toetsen en beoordelen in de moduleboeken.

5 Overzicht oordelen

Onderwerp	Standaarden	Oordeel
1 Beoogde eindkwalificaties	1. De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen	V
2 Onderwijsleeromgeving	2. Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren	V
3 Toetsing	3. De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing	V
4 Afstudeergarantie en financiële voorzieningen	4. De instelling geeft aan studenten de garantie dat het programma volledig kan worden doorlopen en stelt toereikende financiële voorzieningen beschikbaar	V
Algemene conclusie		V

V = voldoende O = onvoldoende

Bijlage 1: Samenstelling panel

- Voorzitter: prof. dr. ir. Wim During, emeritus hoogleraar ondernemerschap, Universiteit Twente;

Leden:

- ir. Willem Fokkema, business developer en start-up manager voor bedrijven in Food, Feed en Life Sciences; manager kennistransfer Universiteit van Amsterdam;
- ir. Rob Van Deun, docent Voedingsmiddelentechnologie, KHKempen; adviseur bij internationale technische projecten en in de voedingsmiddelenindustrie;
- Student-lid: Lize Van Dyck, MSc, studente aan de Universiteit Wageningen.

Alle panelleden hebben een onafhankelijkheids- en onpartijdigheidsverklaring ingevuld en ondertekend. Het panel werd bijgestaan door Anne Smit-Klijnstra MPhil, beleidsmedewerker NVAO en procescoördinator, en drs. José van Vonderen, secretaris.

prof. dr. ir. Wim During

Wim During studeerde technische natuurkunde aan de Technische Hogeschool Delft. Na zijn studie werkte hij als adviseur bij Berenschot. Sinds 1973 was Wim During verbonden aan de Universiteit Twente, vanaf 1991 tot zijn emeritaat in 2004 als hoogleraar Innovatief Ondernemerschap. Hij was van 1987 tot 1994 *founding dean* van TSM Business School. Wim During vervult verschillende bestuursfuncties in de gezondheidszorg, de kwaliteitszorg en bedrijfsadvisering. Hij nam deel aan validerings- en accreditatiecommissies voor verschillende masteropleidingen.

ir. Willem Fokkema

Willem Fokkema is opgeleid als ingenieur in Wageningen. Gedurende zijn loopbaan in de levensmiddelenindustrie heeft hij functies bekleed in operations management, new business development, verandermanagement en sales & marketing. Hij was onder meer verbonden aan Heineken NV (Nederland en buitenland), Domo Food Ingredients, Friesland Dairy Foods, en NIZO Food Research. Sinds 2003 opereert Willem Fokkema vanuit zijn eigen onderneming BiBiZ, als business developer en start-up manager voor bedrijven in Food, Feed en Life Sciences. Ook is hij manager kennistransfer aan de UvA. Hij heeft visitatie-ervaring opgedaan in panels van evaluatiebureaus en de NVAO.

ir. Rob Van Deun

Rob Van Deun is opgeleid als ingenieur voor landbouw en voedingsindustrieën aan de Industriële Hogeschool in Gent. Hij werkte als quality manager in de voedingsindustrie en organiseerde voor IPV FEVIA opleidingen in verschillende sectoren van de Belgische voedingsindustrie (1989-2006). Sinds 1986 is Rob Van Deun lector Voedingsmiddelentechnologie aan Thomas More Kempen University College. Hij is sinds 1994 projectverantwoordelijke voor toegepast onderzoek en een aantal internationale projecten betreffende extensieve waterzuivering. Hij is wetenschappelijk adviseur bij Certipro (Belgisch Certificatie Organisme voor Kleinschalige Waterzuiveringen). Van Deun heeft visitatie-ervaring opgedaan in panels van een evaluatiebureau en van de NVAO.

Lize Van Dyck, MSc

Lize Van Dyck studeert aan Wageningen Universiteit, waar zij een masteropleiding Environmental Sciences volgt. Zij behaalde een bachelordiploma Politieke Wetenschappen

en een masterdiploma in de Vergelijkende en Internationale Politiek aan de K.U. Leuven. Daar was zij tevens studentenvertegenwoordiger op facultair en opleidingsniveau. Lize Van Dyck is sinds januari 2013 actief als student-panellid voor de NVAO.

Bijlage 2: Programma locatiebezoek

Het panel heeft een bezoek gebracht aan de locatie op 25 januari 2013.

Tijd	Programma- onderdeel	Aanwezige collega's
8.30	Welkom met koffie en thee	
8.45 – 9.30	Inzien documentatie door panelleden (besloten)	
9.30 – 10.15	Opleidings- management	Jan Denissen, lid CvB Toine Hattink, opleidingsdirecteur Neeltje Bekkers, lid stuurgroep IFA en docent
10.25 – 11.25	Opleidingsinhoud en leerdoelen	Dimitri Lamers: domeinspecialist biobased economy Ineke van Meggelen: domeinspecialist crop Irene Payens: domeinspecialist food Milouska Molenaars: leerlijn skills en communicatie Tom van Muijlwijk: lid stuurgroep IFA en docent Frederike Praasterink, lector duurzame wereldvoedselvoorziening en lid CvB
11.30 - 12.15	Werkveld	Jos Leeters, directeur Bureau Leeters Ton Duffhues, beleidsmedewerker landbouw en samenleving ZLTO Henk Jansen, area manager Topigs International Chris Dutilh, adviseur duurzaam ondernemen in de voedingssector
12.15 - 13.15	Lunch panelleden (besloten)	
13.10 – 13.55	Opleidingsorganisatie	Angelique Arts, voorzitter examencommissie IFA TA Jos Wesselink, lid stuurgroep IFA en docent Gerard Gerritse, beheersmedewerker IFA
14.00 – 14.45	Expertises, netwerk en internationalisering	Hielke van der Meulen, lid stuurgroep IFA Toon Keijsers, docent IFA Marcel Stallen, docent IFA Gert Jan Duives, docent livestock Lindsay Kemps, hoofd communicatie & internationalisering
14.45 – 15.15	Korte tour langs de HAS-faciliteiten	Esther van Lieshout
15.15 – 16.00	Verwachtingen en ervaringen van studenten (voertaal Engels)	Nicole Brusckke (Nederland) Eric Agyeyomah (Ghana) Max Willems (Nederland) Max Lossl (Duitsland) Wiebke Sonderhaus (Duitsland) Loek Vesters (Nederland)
16.00 – 17.30	Reflectie panelleden (besloten)	
17.30– 17.45	Terugblik en reflectie	Jan Denissen, lid CvB Toine Hattink, sectordirecteur Jos Wesselink, Tom van Muijlwijk, Hielke van der Meulen en Neeltje Bekkers, leden stuurgroep IFA

Bijlage 3: Overzicht van bestudeerde documenten

Informatiedossier opleiding/instelling

- Kritische reflectie
- Domeinspecifiek referentiekader: Competentiekaarten voor duurzame ontwikkeling; Framework competenties IBMS
- Invulling Dublin descriptoren binnen de opleiding IFA
- Onderwijsregeling en examenregeling IFA
- Inhoudsbeschrijving jaar 1
- Overzicht invulling leerplan jaar 2, 3 en 4
- Toetsbeleid HAS Hogeschool, september 2012
- Overzicht van het ingezette personeel
- Overzicht contacten werkveld
- Kwantitatief instroomonderzoek IFA
- Uitstroomonderzoek
- Jaarverslag HAS 2011
- Organisatieschema IFA en HAS Den Bosch

Documenten beschikbaar gesteld tijdens locatiebezoek

Onderwijsmanagement

- Zelfreflectie Rapportage HAS t.b.v instellingsaccreditatie
- Jaarverslag HAS Hogeschool 2011
- Begroting IFA met toelichting/ financiële onderbouwing

Onderwijs (algemeen niveau)

- Toetsbeleid HAS Den Bosch & protocol examencommissie IFA
- Onderwijsvisie HAS
- Structuur onderwijsevaluatie
- Onderwijsregeling en examenregeling IFA (Engels)
- Aangepaste competentiekaarten en procedure totstandkoming van de aanpassingen
- Map doelmatigheidsaanvraag en map accreditatiedossier
- De meest recente inplanning van het tweede, derde en vierde studiejaar (inclusief PSD).

Onderwijs (modulenniveau)

- Moduleboeken en readers Global Food Systems, Agro Food Business, Biobased Economy, Food & Health, Personal Skills Development
- Tentamens Global Food Systems, Agro Food Business, Biobased Economy en Food & Health
- Projectrapportages studenten van de module Agro Food Business
- Literatuur voorbeelden (boeken/artikelen)
- Formulieren en handleidingen voor stagebeoordeling en eindwerkbeoordeling
- Handleiding PGO

Expertises, netwerk en internationalisering

- Map met cv's docententeam IFA
- Beleidsplan internationalisering

- Beleidsplan strategisch netwerk

Overig

- Vacaturemap
- Voorlichtingsmaterialen voor potentiële studenten

Bijlage 4: Lijst met afkortingen

CvB	College van Bestuur
EC	European credits
PSD	traject personal skills development
PGO	probleemgestuurd onderwijs
hbo	hoger beroepsonderwijs
IFA	opleiding International Food & Agribusiness
NVAO	Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie

Het paneladvies is tot stand gekomen in opdracht van de NVAO met het oog op beperkte toetsing van de nieuwe opleiding hbo-bachelor International Food & Agribusiness van HAS Hogeschool in Den Bosch.

Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO)

Parkstraat 28

Postbus 85498 | 2508 CD DEN HAAG

T 31 70 312 23 30

F 31 70 312 23 01

E info@nvaio.net

W www.nvaio.net

Aanvraagnummer 000990